

Analyzing the evolution of the image of women in political culture, a systematic review of qualitative meta-analysis of research articles with (an emphasis on political literature (2001-2021

Masoud Akhavan Kazemi ¹

Mina Nazari ² Seyed Shamsedin Sadeghi ³

Abstract

The purpose of this research is to examine and evaluate the position of women in political culture with an emphasis on Iranian political literature using a meta-analysis approach. They were loaded with the keywords of women, literature, prose, poetry and politics. For meta-analysis, 1,320 articles with a related topic were identified and after review, screening and evaluation, 67 articles were selected for analysis. This research tries to answer the key question that how women are compared to the studies done in the political literature of Iran? The results of the present study showed that women in political literature as a key indicator of political culture, which includes prose literature and verse literature, have a weak definition. The abundance of negative traits attributed to women in both of the mentioned indicators shows the uniformity and the same repetition of negative traits in the mentioned literature, and on the other hand, the process and examination of the works of political literature from classic to modern is equal to the results of the studies, which shows a serious effort. In order to reduce the negative traits and try to highlight the positive and constructive traits of women, it is an effort that will be a necessary prerequisite to improve the position of women in society.

Keywords: Women, Culture, Political Culture, Literature, Poetry, Prose.

Introduction

Political participation is a key criterion for the legitimacy and development of any political system, and women, as a significant part of society, play a crucial role in this

1. Professor, Political Sciences, Razi University, Kermanshah , Iran mak392@yahoo.com

2. Ph.D Student, Political Sociology, Razi University, Kermanshah , Iran (Corresponding Author) ,
Mina_mazari90@yahoo.com

3. Associate Professor, Political Sciences, Razi University, Kermanshah , Iran
Sadeghish.sadeghi1971@gmail.com

Date received: 06/01/2024, Date of acceptance: 28/02/2024

process. Culture profoundly shapes political behaviors, and most scholars agree that political culture is pivotal to development but is not static; it can be transformed by governance, socialization, and generational change. Given the importance of culture-forming institutions, this study focuses on the position of women in Iranian political culture, with an emphasis on political literature, using a meta-analysis approach. The core questions are: How has the image of women in Iranian political literature evolved as a key culture-forming indicator? How are women defined in this literature, and what characteristics are attributed to them? The study hypothesizes that the female image is discernible across prose and verse literature, and that a transformation is underway, where the weak, passive image of women in classical literature is gradually fading in contemporary works.

Materials & Methods

This research employs a qualitative meta-analysis method, defined as "the analysis of analyses." Unlike quantitative integrative studies, this interpretive approach aims to combine evidence to develop concepts and identify significant themes through the synthesis and interpretation of results. The statistical population comprised all scientific-research articles published over two decades (2001-2021) across three major Iranian academic databases: the Comprehensive Portal of Humanities, the Scientific Information Database (SID), and Noormags. Articles were identified using keywords such as "image of women in literary works," "women in poetry," and "women in prose and fiction." An initial search yielded 1,320 articles. From this pool, 88 articles were selected based on relevance to the research questions. Following a rigorous screening process, 19 articles were excluded due to duplication, incompleteness, inaccessibility, or non-standard formatting. A final sample of 67 articles was selected for in-depth qualitative analysis. These were systematically reviewed and synthesized to trace the evolution of the female image in Iranian political literature.

Discussion & Results

The findings reveal a deeply entrenched and often contradictory dualistic view of women throughout the history of Iranian political literature, which functions as a mirror of the broader political culture. This dualism is evident from the earliest texts, such as the Avesta, where women hold high status in the Gathas but are portrayed as a source of impurity in later sections. This contradictory perspective persisted and profoundly shaped the literary and cultural landscape.

In classical prose works with political significance, such as Nizam al-Mulk's *Siyasatnama* and Keikavus's *Qabusnama*, a distinctly patriarchal political culture is codified. Women are confined to the private sphere, described as intellectually deficient (*naqis al-aql*), and deemed unworthy of consultation in statecraft. Similarly, in *Tarikh-e Beyhaqi*, women appear fleetingly, often as instruments for political treaties or marriage alliances, their status invariably inferior. This subordinate image is heavily reinforced in classical verse. In Ferdowsi's *Shahnameh*, a dichotomy exists between the heroic women of the mythological age and the objectified women of the historical era. A pervasive negative symbolism dominates many canonical poets: in Rumi's *Masnavi*, woman is a symbol of the carnal soul; for Naser Khosrow, the world itself is a deceitful woman; Saadi explicitly advises against consulting women and defines a good woman by her obedience; Khaqani laments the birth of his daughters. Even Nizami Ganjavi, who often presents positive figures like Shirin, is not free from the era's ambivalent attitudes. The synthesis shows that in classical political literature, women were overwhelmingly defined by negative attributes: weak, passive, irrational, deceitful, and a source of disorder. This uniform representation aligns with what Almond and Verba term a "parochial political culture," where women are entirely excluded from political orientation and activity.

A pivotal shift begins with Iran's encounter with the West and the Constitutional Revolution, marking a transition toward a "subject-participant" political culture characterized by a clash between tradition and modernity. Early modern prose began to critique practices like polygamy, and modernist poetry with Nima Yushij and prose with Jamalzadeh started breaking stereotypes. Sadegh Hedayat powerfully critiqued patriarchal society, giving voice to victimized women. The Pahlavi era intensified this confrontation. Simin Daneshvar, Iran's first professional female novelist, focused on women's oppression and resilience. The novel *Shohar-e Ahoo Khanom* personified the tension between the traditional woman and her modern counterpart. Post-revolutionary and post-war literature, authored by women like Belgheis Soleimani and Ghaleh Alizadeh, presents a more complex picture where female characters oscillate between "ideal" obedient women and "seductive" transgressors. Crucially, figures like Shahrnosh Parsipur depict a woman's journey toward self-awareness and liberation from patriarchal traditions. The overall trend identified is a serious, conscious effort in modern literature to deconstruct the monolithic negative image and actively highlight constructive attributes of women, such as resilience, wisdom, agency, and a quest for identity.

Conclusion

This systematic review of 67 articles demonstrates that the image of women in Iranian political literature has undergone a significant evolution. The study confirms that in classical political literature, corresponding to a “parochial political culture,” women were consistently defined by an overwhelmingly negative lexicon and characterized by passivity and intellectual inferiority. This uniform portrayal served as a cultural mechanism to justify female exclusion from public life. However, the trajectory from classical to contemporary literature reveals a profound transformation. Set against Iran’s transition toward a “subject-participant” political culture, modern literature reflects a decisive effort to dismantle archaic stereotypes. The negative and passive image is deconstructed, giving way to more complex and agentive portrayals. This literary shift represents a fundamental renegotiation of political culture, and highlighting positive female traits is a critical prerequisite for improving women's societal status. To accelerate this, the study proposes combating gender stereotypes by defining individuals as humans first, promoting female role models from Iranian history, raising awareness about gender-biased socialization, and creating opportunities for women to realize their full potential. In conclusion, the evolution of the female image in political literature charts a difficult but definitive journey from exclusion and denigration toward a nascent culture of participation and inclusion.

Bibliography

- Abbaszadeh, Kh., & Taherlu, H. (2011). “The Image of Women in the Works of Simin Daneshvar.” *Baharestan Sokhan*, Vol. 7, No. 18. [In Persian]
- Abdollahi, M. (2002). “Women in the Poetry of Nima Yushij.” *Social and Human Sciences Journal of Shiraz University*, Vol. 17, No. 2. [In Persian]
- Abdolrahman Alam. (1995). “Understanding Political Culture.” *Foreign Policy*, Vol. 9, No. 4. [In Persian]
- Akbari, A., & Masihfar, F. (2015). “A Study of the Dimensions and Status of Women in Ferdowsi’s *Shahnameh*.” *Iranian Studies*, No. 28. [In Persian]
- Al-Ghafur, S. M. T. (1996). “The Role of Culture in the Political Structure of Contemporary Iran.” *Naqd va Nazar*, Vol. 2, No. 3 & 4. [In Persian]
- Almond, G. et al. (1997). *A Theoretical Framework for Comparative Politics*. Translated by A. Tayyeb. Tehran: Center for Public Administration Education. [In Persian]
- Almond, G., & Powell, B. (1976). *Comparative politics today. a world view*, harper cillines publisher newyork.
- Almond, G., & Verba. (1963). *The civic culture*. Princeton university press.
- Bakhtiari, M. R. (2016). “The Image of Women in the Poetry and Thought of Forough Farrokhzad.” *Literature, Mysticism and Philosophy Studies*, Vol. 2, No. 3. [In Persian]
- Bashizadeh, S., & Allahdadi Dastjerdi, Z. (2022). “The Status of Women in Iranian and Spanish Literature (A Case Study of Short Stories by Jalal Al-e Ahmad and Plays by Federico García Lorca).” *Comparative Literature Studies*, Vol. 16, No. 63. [In Persian]
- Darvishi, O., & Ziraksaz, K. (2020). “Women in the Poems of Simin Behbahani.” *Ormazd Research Journal*, No. 53. [In Persian]
- Delavar, A. (2001). *Theoretical and Practical Foundations in Humanities and Social Sciences*. Tehran: Roshan Publishing. [In Persian]
- Derakhshan Horeh, M., & Hashemi Esfahani, S. M. (2017). “A Comparison of the Image of Women in the Characteristic Short Stories of Goli Taraghi and Ghazaleh Alizadeh.” *Baharestan Sokhan*, No. 37. [In Persian]

- E'tezadi, Sh. (2009). "A View of the Legal and Civil System of Women in Ancient Iran." *Farhang*, No. 79. [In Persian]
- Emami, N. (2009). "Women in Rumi's Masnavi." *Didactic and Lyric Literature Research*, No. 1. [In Persian]
- Ghanipour Malekshah, & Tirgar Benamiri. (2010). "The Image of Women in Nizami's Panj Ganj." *Literary Sciences*, No. 5. [In Persian]
- Ghavam, A. A. (1996). "Political Culture: The Link Between Micro and Macro Analysis." *Foreign Policy*, No. 10. [In Persian]
- Gholizadeh, Kh., & Zeinali, M. (2012). "The Ontology of Women in Tarsusi's Darabnama." *Literature and Linguistics Research Journal*, Vol. 1, No. 3. [In Persian]
- Hamidi, J., & Ameli Rezaei, M. (2007). "The Evolution of Women's Status in Pre-Constitutional Prose (From Fath-Ali Shah to Naser al-Din Shah Era)." *History of Literature*, No. 59. [In Persian]
- Hatami, S., & Mohagheghi, F. (2012). "A Study of the Image of Women in the Works of Azizi." *Women in Culture*, Vol. 4, No. 14. [In Persian]
- Hatami, S., & Safaei Ghahfarokhi, P. (2012). "The Status of Women in the Poetry of Abolqasem Lahouti, Iraj Mirza, and Aref Qazvini." *Women and Culture*, Vol. 3, No. 12. [In Persian]
- Hosseini, H. (2013). "A Study of Examples of Clay Female Figurines in the Seljuk and Ilkhanid Periods." *Women in Culture and Art*, Vol. 5, No. 3. [In Persian]
- Hosseini, M. (2008). *The Roots of Misogyny in Classical Persian Literature*. Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Huntington, S. (1991). *Political Order in Changing Societies*. Translated by M. Thalasi. Tehran: Elm Publishing. [In Persian]
- Jafari Dehaghi, M., & Motavaseli, N. (2013). "The Image of Women in the Contemporary Literature of The Blue Lotus of The Blind Owl." *Women and Culture*, Vol. 4, No. 15. [In Persian]
- Kahdoui, M. K., & Shirvani, M. (2009). "Characterization of the Female Hero in the Novels Shohar-e Ahoo Khanom and Suvashun." *Name-ye Parsi*, No. 48. [In Persian]
- Kamali, A. (2001). "The Approach of Women's Participation in Development: Prerequisites and Obstacles." *Women's Research*, No. 1. [In Persian]
- Karachi, R. (2014). "A Reflection on the Status of Women in Rumi's Thought from the Perspective of Sociology of Literature." *Cultural Sociology Research*, Vol. 5, No. 4. [In Persian]
- Karami, M. H., & Hessampour, S. (2005). "The Image and Status of Women in the Folk Stories of Samak-e Ayyar and Darabnama." *Social and Human Sciences Journal of Shiraz University*, No. 42. [In Persian]
- Kargar, M., & Alinezhad, R. (2017). "The Image of Women in Attar's Poems." *Social Science Studies*, Vol. 3, No. 1. [In Persian]
- Kazzazi, M. J. (1995). *Rakhsar-e Sobh*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Khosravi Eghbal, R. (2017). "Women and Their Romantic Relationships in the Poetry of Nizami Ganjavi and Sohrab Sepehri." *Women and Culture*, Vol. 8, No. 32. [In Persian]
- Mamizi, F., & Bahmani Motlagh, Y. (2013). "Nizami's Khamsa, A Ladder for Women's Ascension." *Women and Culture*, Vol. 5, No. 18. [In Persian]
- Mirabedini, H. (2004). *One Hundred Years of Story Writing in Iran* (Vol. 3). Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Mohajer, M. (2001). "Political Culture." *Naqd va Nazar*, No. 10. [In Persian]
- Mohammadi, M. (1998). *An Introduction to Sociology, Economics, and Culture in Contemporary Iran*. Tehran: Qatreh Publishing. [In Persian]
- Naghi, H. A. (2011). "An Analysis of the Character and Role of Women in the Stories of the Shahnameh." *Women and Culture*, Vol. 3, No. 9. [In Persian]
- Nasr Esfahani, M. R., & Mirzaei, T. (2009). "A Critique and Review of Jamalzadeh's Views on Iranian Women." *Persian Language and Literature Research*, No. 4. [In Persian]
- Niazkar, F., Jafari, M., & Rajabian, S. (2018). "The Ideal Woman, The Seductive Woman in the Works of: Simin Daneshvar, Shahrnosh Parsipur, Ghazaleh Alizadeh, Monir Ravanipour, and Belgheis Soleimani." *Women and Society*, No. 2. [In Persian]
- Palmer, M. et al. (1993). *A New Attitude to Political Science*. Translated by M. Shojaee. Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications. [In Persian]

- Panahifard, S., & Sarraimi, Gh. (2018). "A Study of Feminine Manifestations from a Feminist Critical Perspective in the Novel Tuba and the Meaning of Night." *New Literary Essays*, No. 202. [In Persian]
- Pira, F. (2008). "Gender and Power in Khwaja Nizam al-Mulk's Siyasatnama." *Women in Development and Politics*, No. 22. [In Persian]
- Pye, L. (1991). "Political Culture and Political Development." Translated by M. Majidi. *Nameh Farhang*, No. 6. [In Persian]
- Ruzatian, S. M., & Mirbagherifard, S. A. A. (2007). "The Image of Women in Attar Nishaburi's Tazkirat al-Awliya." *Women's Social and Psychological Studies*, Vol. 5, No. 2. [In Persian]
- Saidi Sirjani, A. A. (1989). *The Image of Two Women*. Tehran: Now Publishing. [In Persian]
- Sariolghalam, M. (1993). *Rationality and Development*. Tehran: Safir Publishing. [In Persian]
- Sattari, J. (1994). *The Image of Women in Iranian Culture*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Seif, A., Babaei, M., & Zohrehani, Z. (2010). "A Study of the Status of Women in Tarikh-e Beyhaqi and Its Comparison with Some Prose Books." *Women in Culture and Art*, Vol. 2, No. 1. [In Persian]
- Shamsi Aliari, & Nohi Tehrani, L. (2012). "The Relationship Between the Level of Empowerment and the Type of Gender Relations of the Female Protagonist in Moshfeq Kazemi's Tehran-e Makhuf." *Sociology of Art and Literature*, No. 8. [In Persian]
- Siahpoush, A. (2008). "Meta-Analysis of Social Capital Studies in Iran." *Strategy of Culture*, No. 124. [In Persian]
- Tabrizi, M. (2007). "Psychological and Physical Characteristics of Women and Their Role in Romantic Relationships in the Poems of Ahmad Shamlou and Nizami Ganjavi's Khosrow and Shirin." *Women in Development and Politics*, Vol. 5, No. 6. [In Persian]
- Talebzadeh, N., & Hessampour, S. (2018). "A Study and Analysis of the Female Character in the Narrative Poems of Forough Farrokhzad, Emphasizing the Sociological Perspective of the Poet." *Women and Society*, Vol. 10, No. 1. [In Persian]
- Wolf, F. (1986). *Meta-Analysis: Quantitative Methods for Research Synthesis*. Vol. 59, SAGE Publications.
- Zare Postakizadeh, M., & Jaberinasab, N. (2019). "The Image of Women in the Collection of Short Stories by Razieh Tojjar." *Women in Culture*, Vol. 11, No. 41. [In Persian]
- Yazdani, Z. (2007). *Women in Poetry*. Tehran: Tirgan Publications. [In Persian]

واکاوی سیر تطور سیمای زن در فرهنگ سیاسی ایران؛ مرور نظام‌مند فراتحلیل کیفی مقالات پژوهشی با تأکید بر ادبیات سیاسی (۱۳۸۰-۱۴۰۰)

مسعود اخوان کاظمی^۱

مینا نظری^۲ سید شمس‌الدین صادقی^۳

چکیده

هدف تحقیق ارزیابی جایگاه زنان در فرهنگ سیاسی با تأکید بر ادبیات سیاسی ایران با رویکرد فراتحلیل است. جامعه آماری مقالات مرتبط در پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، نورمگز و پرتال جامع علوم انسانی است که به لحاظ روش تحقیق معتبرند و با کلیدواژگان زن، ادبیات، نثر، شعر و سیاست در دو دهه (۱۳۸۰-۱۴۰۰) بارگذاری شده‌اند. برای فراتحلیل، ۱۳۲۰ مقاله با موضوع مرتبط شناسایی و پس از بررسی، غربالگری و ارزیابی، ۶۷ مقاله انتخاب شد. مقالات مذکور به شیوه فراتحلیل و رویکرد مرور سیستماتیک تحلیل شد. این تحقیق درصدد پاسخگویی به این سؤال کلیدی است که زنان برابر مطالعات صورت گرفته در ادبیات سیاسی ایران چگونه تعریف می‌شوند؟ نتایج از یک سو نشان می‌دهد که زنان در ادبیات سیاسی به عنوان شاخص کلیدی فرهنگ سیاسی که شامل ادبیات مثنوی و منظوم است تعریفی ضعیف دارند. فراوانی صفات منفی متناسب به زنان در هر دو شاخص ذکر شده نشان از یکدستی و تکرار یکسان صفات منفی در ادبیات مذکور دارد و از سوی دیگر روند و بررسی سیر آثار ادبیات

۱. استاد علوم سیاسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. mak392@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. (نویسنده مسئول)،

Mina_mazari90@yahoo.com

۳. دانشیار علوم سیاسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. Sadeghish.sadeghi1971@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۹

سیاسی از کلاسیک به جدید، حاکی از تلاشی جدی برای کاهش صفات منفی و تلاش برای برجسته‌سازی صفات مثبت و سازنده زنان است؛ تلاشی که پیش‌شرط لازم برای بهبود جایگاه زنان در جامعه است.

کلیدواژه‌ها: فراتحلیل، زنان، فرهنگ، فرهنگ سیاسی، ادبیات، شعر، نثر

۱. مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و براساس طبع اجتماعی خویش به اجتماع روی آورده است. زندگی اجتماعی نیز در طول تاریخ همواره بر پایه مساعدت و مشارکت استوار بوده است (افتخاری ۱۳۸۰: ۲۶۰). انسان از همان ابتدا، برای تأمین نیازهای خود که البته در دوران اولیه، بسیط بود، به تعاون و همکاری نیاز داشت. بنابراین مشارکت از دیرباز با زندگی انسان پیوند داشته است. برخلاف مشارکت اجتماعی که بسیار زود در حیات بشر رخ داد، مشارکت سیاسی پدیده‌ای تازه تر است؛ زیرا مفاهیم حکومت و ساختار سیاسی در دوران اولیه وجود نداشت. حتی پس از پدید آمدن حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی، در دوره‌های متمادی از تاریخ بشر، مشارکت مردم در حکومت اصلاً مطرح نبوده است (کریمی ۱۳۸۰: ۱۰).

با شکل‌گیری دولت - ملت‌های مدرن و در پی معاهده وستفالی مفهوم مشارکت سیاسی در شکل پدیده‌ای جدید وارد مفاهیم علوم سیاسی شد و به عنوان یکی از مهم‌ترین موضوعات کلیدی زندگی بشر، مؤلفه‌های مشروعیت و توسعه یافتگی هر نظام سیاسی مطرح شد. به طوری که امروزه کشورهای متعدد تلاش می‌کنند تا با افزایش مشارکت سیاسی اقشار مختلف مردم، زمینه افزایش مشروعیت و ارتقا توسعه یافتگی هر نظام را فراهم کنند. در این میان زنان نیز به عنوان بخش مهمی از نیروی انسانی جوامع، نقش مهمی را در فرایند توسعه و مشروعیت هر کشور ایفا می‌کنند. سابقه جنبش‌های سیاسی زنان را باید از انقلاب فرانسه به بعد پی گرفت میزان مشارکت سیاسی زنان در جهان بعد از وقوع این انقلاب بیش از پیش در کانون توجه سیاست‌مداران و فعالان حوزه زنان قرار گرفت به طوری که در مناسبت‌های مختلف جهانی، یکی از موضوعات اصلی و عمومیت‌یافته در جوامع متعدد، میزان و نوع مشارکت زنان در حیات سیاسی است (بشیری ۱۳۸۵: ۲۸۹).

در ایران جدا از حضور گاه به گاه برخی از زنان در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی جامعه نخستین حضور گسترده آنان را می‌توان در جنبش مشروطیت مشاهده نمود. پس از این دوره و تقریباً در یک قرن گذشته، زنان شاهد تحولاتی در حیات سیاسی و اجتماعی خود بودند، هم چنین در برخی از تحولات سیاسی و اجتماعی تأثیر گذاشتند با این وجود به نظر می‌رسد پایگاه زنان در جامعه ایران در چند دهه اخیر تحولاتی را تجربه نموده است تحولاتی که بیش از هر چیزی می‌توان آن را در فرهنگ حاکم بر جامعه ایران مشاهده نمود. تأثیر فرهنگ در شکل گیری بسیاری از رفتارها و پدیده‌های سیاسی موجب گردیده تا این مولفه همواره از سوی صاحب نظران و اندیشمندان علوم سیاسی محور توجه قرار گیرد. بیشتر پژوهشگران معتقدند که مفهوم فرهنگ سیاسی در مسیر توسعه و تحقق آن در جوامع مختلف نقش کلیدی ایفا می‌نماید. از این رو همواره کوشش می‌شود تا با پالایش فرهنگ حاکم در جامعه فرهنگی را رواج و نهادینه نمایند که اشخاص بتوانند در چهارچوب آن خواسته‌های قانونی و جهت گیریهای سیاسی خویش را در جهت رسیدن به توسعه و ثبات سیاسی برآورده سازند (پای ۱۳۷۰: ۴۰).

در یک برداشت رساتر فرهنگ سیاسی بر این فرض مبتنی است که نگرش‌ها، احساسات، ادراکات حاکم بر رفتار سیاسی در هر جامعه صرفاً اموری تصادفی نیستند زیرا اگرچه فرهنگ ثبات بسیار زیادی دارد اما نباید نقش نهادهای فرهنگ ساز و سیستم‌های مربوط به آن را از یاد برد. تحلیل عبارات گفته شده از فرهنگ سیاسی، این نتیجه را به بار می‌آورد که فرهنگ سیاسی یک کشور را می‌توان مجموعه‌ای از نگرش‌های مشخص افراد یک جامعه نسبت به نظام سیاسی- اجتماعی که در درون آن زندگی می‌کنند تلقی نمود. نکته مهم در رابطه با فرهنگ سیاسی این است که فرهنگ سیاسی پدیده‌ای ایستا نیست بلکه می‌توان به واسطه تأثیر ساخت حکومت و جامعه پذیری و تغییر نسل‌ها دچار دگرگونی گردد. پیرو اهمیت و تأثیر نهادهای فرهنگ ساز در حیات سیاسی نوشتار پیش رو به بررسی جایگاه زنان در فرهنگ سیاسی با تمرکز بر ادبیات سیاسی ایران با بهره گیری از روش فراتحلیل می‌پردازد و در صدد پاسخگویی به این سوالات کلیدی است سیمای زن در ادبیات سیاسی ایران به عنوان یکی از شاخص‌های کلیدی فرهنگ سازی در ادوار تاریخی چگونه بوده است؟ و آن اینکه زنان در ادبیات سیاسی ایران چگونه تعریف می‌شود؟ چه ویژگیهای برای آنها مطرح است؟

به نظر می‌رسد سیمای زنان در ادبیات سیاسی ایران به عنوان یکی از شاخص‌های فرهنگ ساز در دو دسته ادبیات منظوم و مثنوی قابل بررسی است. در این شاخص‌ها نوعی دگرگونی در سیمای زنان را می‌توان پیرامون جایگاه و تعریف زنان در آثار کلاسیک و معاصر ادبیات سیاسی

ایران زمین مشاهده نمود. ساختار شکنی و دگرگونی که در آن سیمای زنان به عنوان موجوداتی ضعیف و ترسو و منفعل در ادبیات کلاسیک در ادبیات معاصر در حال کمرنگ شده است. به منظور بررسی و ارزیابی سوال و فرضیه مذکور نوشتار پیش رو تلاش می‌کند تابا نگاهی به نظریات مطرح در حوزه فرهنگ سیاسی به شناسایی و تحلیل کیفی مطالعات صورت گرفته به بررسی سیمای زنان در ادبیات کلاسیک و معاصر ایران بپردازد.

۲. مبانی نظری

اصطلاح فرهنگ سیاسی پس از جنگ دوم جهانی در ادبیات توسعه سیاسی مطرح شد. مفهوم فرهنگ در کنار واژه سیاست، به معنای همکاری فرهنگ در عرصه سیاست و جامعه است. منظور از فرهنگ سیاسی، تمرکز بر جنبه‌ها و آثار سیاسی فرهنگ در جامعه است (کمالی ۱۳۸۰: ۳۶). با توجه به معنای فرهنگ سیاسی که پرسش از چگونگی رفتار یک ملت در برخورد با حکومت است، این موضوع در علم سیاست و فلسفه سیاسی بی سابقه نبود. ازاین رو، هم در منابع اسلامی و نزد دانشمندان اسلامی هم در آثار دانشمندان غربی بحث‌هایی درباره آن می‌توان یافت (آل‌غفور ۱۳۷۵: ۱۱۴).

با این وجود این واژه نخستین بار توسط گابریل آلموند بکار گرفته شد. وی در سال ۱۹۵۶ در تلاش اولیه‌ای که برای طبقه بندی و مقایسه نظام‌های سیاسی صورت داد، مفهوم فرهنگ سیاسی را چنین تعریف کرد: «هر نظام سیاسی در درون الگوی خاصی از سمت گیری برای کنش سیاسی فعالیت دارد که خوب است آن را فرهنگ سیاسی بنامیم» (عالم ۱۳۷۲: ۱۵۱۵). وی در سال ۱۹۶۳ با همکاری وربا در کتاب فرهنگ مدنی، این مفهوم بندی از فرهنگ سیاسی را گسترش داد و از آن برای بازکاوی تجربی ایستارهای موجود در پنج کشور، بریتانیا، آلمان، ایتالیا، مکزیک و امریکا بهره گرفت. درکنار آلموند دیگر دانشمندان نیز همچون لوسین پای و سیدنی وربا (Leucine Pay & Sidney Verba) در کتاب «فرهنگ سیاسی و توسعه سیاسی» به بررسی و مقایسه فرهنگ‌های متفاوت پرداخته‌اند. پای در اثر وفوق، فرهنگ سیاسی را یک چارچوب مناسب برای آموختن روان شناسی فردی و جامعه شناسی گروهی می‌داند که با آن می‌توان نظام‌های سیاسی را دسته بندی کرد و چگونگی توسعه و تغییر آنها را دریافت (محمدی ۱۳۷۷: ۳۷۷). آلموند و پاول نیز در کتاب چارچوب نظری برای سیاست‌های تطبیقی به بررسی فرهنگ سیاسی پرداخته و معتقدند که درکنار بررسی فرهنگ سیاسی کشورهای مختلف

می‌توان ابعاد مختلف فرهنگ سیاسی کشورهای متفاوت را نیز با یکدیگر مقایسه کرد (آلموند ۱۳۷۶: ۷۱).

بدون تردید در متون معاصر علم سیاست، کار تحقیق و مشترک گابریل آلموند و سیدنی وربا تحت عنوان «فرهنگ مدنی» که در سال ۱۹۶۳ به چاپ رسید، بهترین اثر کلاسیک در فرهنگ سیاسی محسوب می‌شود (سریع‌القلم ۱۳۸۶: ۲۱). این کتاب یکی از اولین تحقیقات میدانی مبتنی بر مقایسه داده‌های عینی پنج کشور است که به فهم چرایی ثبات دموکراتیک پرداخته و در عین حال این کتاب رابطه میان فرهنگ سیاسی و نظام سیاسی را مورد بررسی قرار داده است. هر دو محقق، در نهایت در این اثر به این نتیجه رسیده‌اند که بسیاری از باورهای سیاسی در دوران کودکی و نوجوانی به واسطه فضاهای تربیتی در خانواده، مدرسه و جامعه به فرد منتقل می‌شود و ثبات این باورها و واقعی بودن نماد آنها در جامعه، باعث تکامل جامعه می‌شود (همان: ۲۲).

آلموند و وربا بر اساس چهار سطح تحلیل نظام سیاسی، فرآیند درون داد، فرآیند برون داد و سطح فردی و سه نوع جهت‌گیری شناختی، عاطفی، مبتنی بر ارزشیابی از سه نوع فرهنگ سیاسی (محدود، تبعی و مشارکتی) نام می‌برند.

در گونه‌شناسی فرهنگ سیاسی گابریل آلموند و سیدنی وربا، فرهنگ محدود یا کوچک اندیش به عنوان سطح پایین، فرهنگ سیاسی تبعی به عنوان سطح میانی و فرهنگ سیاسی مشارکتی به عنوان سطح بالا تعریف شده‌اند. آلموند، بهترین توصیف از فرهنگ سیاسی محدود را غیر ملی بودن آن می‌داند. وی معتقد است فرهنگ سیاسی محدود یا کوچک اندیش به عنوان یک مقوله فرهنگی، فی‌نفسه طبعی غیر دموکراتیک دارد. در این گونه از فرهنگ سیاسی، مسیر یک طرفه برای نفوذ از رأس امور سیاسی به سوی پایه‌های اجتماع در جریان است و ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی در برابر بدنه اصلی سیاست در بهترین حالت منفعل و در بدترین حالت رو به زوال است. در حالی که در فرهنگ مشارکتی هر فرد در عرصه عمومی عهده دار نقشی فعال است (almond & verba 1963: 19).

در این میان، نکته مهم این است که در هیچ جامعه‌ای از جهان معاصر، نوع لیده‌آل این فرهنگ‌ها دیده نمی‌شود بلکه امروزه نوعی آمیخته از سه نوع فرهنگ سیاسی در جوامع وجود دارد که عبارت‌اند از: فرهنگ سیاسی محدود-تبعی، تبعی-مشارکتی و محدود-مشارکتی.

از نظر آلموند و وربا، هیچ یک از این نوع فرهنگ مذکور کاملاً مطلوب نیستند و بهترین فرهنگی که جامعه در نهایت به سمت آن می‌رود «فرهنگ مدنی» (civic culture) است. این

فرهنگ، نوعی فرهنگ مرکب است. به این معنا که در آن بسیاری از افراد در سیاست فعال اند اما گروهی نیز وجود دارند که نقش غیر فعال را انتخاب می‌کنند (پالمر ۱۳۷۲: ۱۰۳). به عبارتی دیگر در فرهنگ مدنی، فرهنگ مشارکتی از طریق جهت گیری‌های تبعی و محدود نسبت به مسایل سیاسی متوازن می‌شود و افراد برای تبیین اولویت‌های خود به اندازه کافی در امور سیاسی فعال هستند ولی در همه موارد مشارکت، قادر به تأثیر گذاری بر رفتار سیاسی نخبگان نیستند. از همه مهمتر این که شهروندان در درون خود احساس توان مندی سیاسی دارند و احساس می‌کنند توانایی‌های لازم برای تحت تأثیر قرار دادن حکومت را دارند؛ اگرچه اغلب ترجیح می‌دهند که چنین نکنند و گاهی به خواست خود در مقابل حکومت انعطاف پذیری نشان می‌دهد (قوام ۱۳۷۵: ۴۵۱-۴۵۲). تأثیر مستقیم فرهنگ سیاسی بر رفتار سیاسی منجر می‌گردد که در نوشتار زیر با بهره گیری از روش فراتحلیل به بررسی سیما زن در ادبیات سیاسی ایران بپردازد.

۳. روش‌شناسی

روش اصلی در انجام این پژوهش فراتحلیل است. روش فراتحلیل را نخستین بار جین گلاس رئیس انجمن تحقیقات آموزشی ایالات متحده در سال ۱۹۷۶ به کار برد. وی به عنوان بنیانگذار روش فراتحلیل می‌گوید «فراتحلیل، تحلیل تحلیل هاست». به عبارت دیگر در این روش تحلیل‌ها و تحقیقاتی که درباره یک موضوع انجام شده است گردآوری شده و مورد تحلیل مجدد قرار می‌گیرند (Wolf 1986: 20). فراتحلیل را می‌توان در دودسته جدا مقوله‌بندی کرد، مطالعات ادغامی که از ماهیت کمی برخوردار است به نحوی که عمدتاً بر روی خلاصه کردن داده‌ها تمرکز دارد و به لحاظ آماری مجموعه‌ای از تحلیل‌هایی را که از مطالعات فردی مربوطه به دست آمده را مرور می‌کند تا به خلاصه بندی و یا ادغام نتایج برسد. دسته دوم مطالعات تفسیری است که همانند مطالعات ادغامی درگیر ترکیب شواهدی از مطالعات انجام شده است اما هدف اصلی خود را بر روی توسعه مفاهیم و شناسایی موضوعات مهم در تحقیقات انجام شده می‌گذارد و هدف عمدتاً تفسیر داده هاست که با تکنیک‌های متفاوت انجام می‌گیرد. (دلاور ۱۳۸۰: ۲۳۰). مطالعه حاضر با کاربست روش تحلیل محتوای کیفی با هدف دستیابی و توسعه تعریف جدید انجام پذیرفته است. مطابق با نظر تامسون و پوکوک فراتحلیل شامل سه مرحله است: ارائه، ترکیب و تفسیر نتایج. در واقع آنچه که محقق در فراتحلیل به دست می‌آورد نه صرفاً یک جمع بندی کمی و نه یک تحلیل ذهنی بلکه هم تجمیع داده‌ها و هم

تحلیل نتایج و ترکیب عناصر گوناگون است (سیاهپوش ۱۳۸۷: ۱۱۳). جامعه آمار پژوهش مذکور کلیه مقالات علمی-پژوهشی منتشر شده در دو دهه اخیر (۱۳۸۰-۱۴۰۰) در سه پایگاه پورتال جامعه علوم انسانی، جهاد دانشگاهی و نورمگز است که براساس میزان ارتباط با موضوع پژوهش در فصلنامه‌های علمی-پژوهشی چاپ گردیده‌اند. به منظور دست یابی به مقالات مذکور با بهره گیری از کلید واژگانی همچون سیمای زن در اشعار و آثار ادبی، زن در شعر، زن در نثر و داستان به جستجو پرداخته و پس از جستجو به ارزیابی مقالات پرداخته پس از تفکیک آثار مذکور از مقالات مرتبط و غیر مرتبط در نهایت مقالاتی که به پژوهش مذکور مرتبط بوده را محور تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است. برابر بررسی‌های صورت گرفته و جستجوهای انجام شده از سه پایگاه نورمگز، پورتال علوم انسانی و جهاد دانشگاهی ۱۳۲۰ عنوان مقاله در حوزه زن و فرهنگ در دست بررسی قرار گرفت. با در نظر گرفتن فرضیه و سوال محوری پژوهش تعداد ۸۸ مقله به عنوان نمونه انتخاب گردید. از این تعداد ۱۹ مقله به علت تکرار، ناقص بودن و در دسترس نبودن فایل یا قالب غیر استلندازد علمی از نمونه حذف و در مجموع ۶۷ مقله با مشخصات زیر به عنوان نمونه کار انتخاب گردیدند.

جدول ۱. جامعه آماری

پورتال جامع علوم انسانی	جهاد دانشگاهی	نورمگز	
۶۶۰	۷۵	۲۳۵	کل مقالات
۶۳۲	۶۵	۱۸۵	حذف از پژوهش
۲۸	۱۰	۵۰	خروجی
خروجی نهایی: ۶۷			

۴. یافته‌ها

اوستا به عنوان کتاب مقدس ایرانیان را می‌توان اولین نمونه از ادبیات متشور ایرانیان دانست. در دین زرتشت و در اوستا به دو شیوه متفاوت با زن برخورد می‌شود در گاهان که در میان یسنا قرار دارد و شامل سروده‌های است که به زرتشت نسبت داده می‌شود زن در جایگاهی رفیع قرار دارد و در شئونات اجتماعی-دینی با مردان برابر است. در مقابل این دیدگاه در اوستای متاخر که شامل بخشی از یسنا، ویسپرد، وندیداد، یشت‌ها و خرده اوستا است زن به عنوان

سرچشمه نا پاکی‌ها عنوان می‌شود و به هیچ وجه مقام و موقعیت زن گاهانی را ندارد (اعتضادی ۱۳۸۸: ۴۸). این تفکر دو گانه را شاهد بتوان در دیگر داستانهای مطرح در عصر ساسانیان از جمله داراب نامه طرسوسی و سمک عیار نیز دنبال کرد. زنان در داراب نامه طرسوسی گرچه در بسیاری از موارد ابزاری برای کامجویی و مظهر هوس معرفی می‌شوند و در برخی از موارد مورد احترام قرار گرفته، شوی خویش را خود انتخاب می‌کنند و حتی گاهی برتر و قوی‌تر از مردان هستند. نمونه مطرح در این داستان بوران دخت دختر داراب است که در واقع داراب نامه طرسوسی شرح دلاوری‌ها و جنگجویی‌های این بانو است (قلی زاده ۱۳۹۱: ۱۷۷-۱۵۳). تصویر و جایگاه زن در داستانهای عامیانه سمک عیار نیز چهره‌ای دوگانه است در پاره‌ای از موارد مثبت و در پاره دیگر منفی چهره زنان در این داستانها را به واقعیت نزدیک تر دانسته و بحث خود را به پایان می‌رساند (کرمی ۱۳۸۴: ۱۳۶-۱۲۵).

نگاهی به دیگر آثار شکل گرفته در همین دوره گواه بر تایید همین دیدگاه دوگانه است دیدگاه دو گانه‌ای که بیشتر از هرچیز ناشی از ثنوتی است که در ذهن ایرانیان شکل گرفته است و براساس آن به جهان و پدیده‌های آن می‌اندیشند.

آشفته شدن ایران در سالهای پایانی حکومت ساسانی، گسترش فساد و هرج و مرج، بی کفایتی و ناتوانی پادشاهان حاکم بر ایران در سالهای پایانی این حکومت منجر به سقوط دولت ساسانیان و تسلط مسلمانان بر ایران گشت و موجی از تحولات را در ایران شکل داد در این میان جایگاه زنان و نوع نگاه به آنها نیز دچار تغییر شد. در این دوره یعنی از آغاز دوره حکومت مسلمان بر ایران تا شکل گیری اولین حکومت مستقل متمرکز ایرانی در زیر پرچم تشیع آثار متعددی در عرصه نثر شکل گرفت که در این میان می‌توان به شاهنامه ابومنصور، گرشاسب نامه، دانشنامه رازی علایی، سیاست نامه، قابوس نامه، اسرار توحید، تاریخ بیهقی، کلیله و دمنه، چهارمقاله، اخلاق ناصری و... اشاره کرد که هر یک به نوعی در فرهنگ ایرانی موثر واقع شده‌اند. از مهمترین آثاری که در همین دوران نوشته شده است «سیاست نامه» است که در اواخر قرن پنجم هجری توسط خواجه نظام الملک با نثری شیوا در جهت کشورداری و در عصر سلجوقیان نگارش یافته است. خواجه نظام الملک بیش از هرچیز قائل به محدود نگه داشتن زنان به عرصه خصوصی و دور نگه داشتن آنها از عرصه عمومی به ویژه سیاست و حکمرانی است از این رو نمی‌توان با آنها به رایزنی پرداخت زیرا زنان به دلیل دور بودن از عرصه فعالیت اجتماعی از قوه تمیز و عقل کامل بی بهره هستند. خواجه برای مشروعیت بخشیدن به سخنان خود پیرامون زنان در فصل ۴۲ کتاب خویش به روایت‌های تاریخی و مذهبی و ایات قران

تمسک پیدا می‌کنند از جمله می‌توان به فریب حضرت ادم توسط حوا، روایت پیامبر اکرم مبنی بر عدم مشورت از زنان، آیات قرآنی همچون الرجال قوامون علی النساء و در نهایت اسطوره‌های ایرانی همچون مکرسودابه همسر کیکاووس و ماجرای سیاوش و... اشاره کرد. از سوی دیگر خواجه زنان را به دلیل کارکرد طبیعی آنها یعنی تولید نسل بهتر می‌داند که زنان در محیط خصوصی جای گیرند. در این اندیشه مرد سالار خواجه به ستایش مردان مقتدری می‌پردازد که مسخر زنان نشده‌اند و خود عهده دار وظایف کشورداری هستند (پیرا ۱۳۸۷: ۱۶۹-۱۵۹).

در کنار سیاست نامه می‌توان از قابوس نامه نیز یاد کرد؛ کتابی که توسط عنصر المعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس وشمگیر بن زیار در ۴۴ فصل برای فرزندش گیلانشاه برای اداره جامعه نگارش یافته است وی در این کتاب زنان را به عنوان موجوداتی که ناقص العقل هستند و نباید مورد مشورت واقع شوند عنوان می‌کند و از سوی دیگر زنان را از آموزش و کسب علم دور می‌داند و پیرو همین مباحث آنها را در تربیت فرزندان و حقوق متقابل فرزند بر پدر و مادر و مادر بر پدر و مادر در درجه پایین تر از مردان قرار می‌دهند و همین مسئله و نگرش منجر می‌شود که زنان در این کتاب حضور فعالی ندارند و به عنوان موجوداتی منفعل شناسایی شوند. به نظر می‌رسد تفکر عنصر المعالی پیرامون زنان بیش از هر چیز ناشی از نگرش و تفکرات اعراب بود که بعد از نفوذ اسلام در میان بسیاری از اندیشمندان رواج پیدا کرده است (خراسانی ۱۳۸۰: ۷۶-۸۱). با این وجود باید بین اندیشه‌های دین مبین اسلام و اعراب تفاوت قائل شد و آنها را نباید هم سو عنوان کرد.

تفکر فرو دستی زنان نسبت به مردان را می‌توان در دیگر آثار مطرح در این دوره همچون تاریخ بیهقی نیز دنبال کرد. حضور زنان در این کتاب حضور اندکی است که در خلال مطالبی مانند عقد معاهدات صلح، مسأله جانشینی سلاطین، سیاست نزدیکی با دول هم جوار و... مطرح می‌شوند. بیهقی در این کتاب گاهی زنان را ابزای در جهت نزدیک ساختن دو پادشاه معرفی می‌کند و گاهی ضمن تاکید بر تفاوت زنان با مردان آنها را در جایگاهی پایین تر از مردان قرار می‌دهد. چنانچه زمانی که وی از مادر حسنک سخن به میان می‌آورد وی را تحسین می‌کند اما در ادامه به این تفاوت اشاره می‌کند و وی را در جایگاهی پایین تر از مردان عصر خود معرفی می‌کند (سیف ۱۳۸۶: ۷۸-۸۸).

در کنار آثار کلاسیک مثنوی می‌توان به سیمای زن در اشعار شعرای ایرانی نیز توجه نمود، برابر با جستجوهای صورت گرفته در دامنه و جامعه پژوهشی در بخش ادبیات حماسی شاهنامه فردوسی، در بخش ادبیات حکیمانه و عارفانه به مخزن الاسرار نظامی گنجوی در بخش ادبیات

تعلیمی بوستان سعدی، ناصر خسرو در ادبیات عرفانی سنایی و مثنوی مولوی، عطار همواره محور توجه پژوهشگران بوده‌اند.

در داستان‌های شاهنامه نقش زن یک شکل نیست نقش آنان در هر دوره، چه اساطیری و چه پهلوانی و چه تاریخی بسامدهای گوناگونی دارد. زنانی که در بخش پهلوانی شاهنامه نقش می‌افزینند بسیار متفاوت از زنانی هستند که در عهد ساسانی دیده می‌شوند. زنان پهلوانی همانند تهمینه، رودلبه، کتابون، فرنگیس و... حق انتخاب دارند، آزاده و بزرگ منش هستند و گاهی مردان در مسئله‌ای به بن بست می‌رسند این زنان هستند که چاره اندیشی می‌کنند اما در بخش ساسانی زنان خانواده‌های شاهی بیشتر بت‌هایی آراسته هستند در شبستانهای پر ازدحام و گاه نیز دستهایشان به جنایت آلوده است (یزدانی ۱۳۸۶: ۱۱-۹۴).

زنان شاهنامه در اداره حکومت نقش بسیار مهمی داشته‌اند و بسیاری از آنان نیز خود در بطن امور حکومت جای می‌گیرند نقش زنان به عنوان مادر در پرورش قهرمانان و پهلوانان که همواره محرم اسرار فرزندان می‌شوند و قهرمانان تأثیر پذیری بسیار بالایی از زنان همراه خود دارند در بعضی موارد سرنوشت جنگها به دست زنان رقم می‌خورد و در بعضی موارد هم زنان مانع از وقوع جنگ شده‌اند (نقی ۱۳۹۰: ۸۱-۵۹). اکثر زنان شاهنامه دارای منش و رفتار مثبت و درخور اعتنایی هستند در بین زنان مهم شاهنامه تنها سودابه است که بدکارگی او را به هیچ وجه نمیتوان از یاد برد و دیگران یا مثبت اند و یا ویژگیهای مثبت شان بر ویژگیهای منفیشان غلبه دارد (اکبری ۱۳۹۴: ۶۶۷-۶۶۶).

برخلاف اشعار حماسی که بیشتر به وصف قهرمانی، دلاوری و رشادتها پرداخته می‌شود در اشعار عاشقانه توصیف معشوق محور توجه قرار خواهد گرفت. حکیم نظامی در آثاری همچون مخزن الاسرار، خسرو و شیرین، لیلی و مجنون، هفت پیکر، شرفنامه و اقبال نامه به زنان توجه کرده است. در مخزن الاسرار زن به چهار صورت مشاهده می‌شود که عبارت از زن و ظلم ستیزی، زن و توجه او به عرفان و معرفت، زن و تشبیه او به فلک غدار، زن و توجه او به مسائل مادی و بیهوده است. زنان در مخزن اسرار گاهی نمادی از ظلم ستیزی هستند و گاهی از آنها برای توصیف دنیای بی وفا و غدار استفاده می‌شود و گاه از آنها به عنوان موجوداتی که تنها در پی امور پوچ و بیهوده هستند یاد می‌شود موجوداتی که لباس، آرایش، دوخت و دوز و دوک، خصیصه مربوط به آنها است به طوری که اگر مردی به این جنبه‌ها توجه کند در رده مردان قرار نمی‌گیرد (یزدانی ۱۳۸۶: ۱۳۶-۱۳۱). برخلاف مخزن الاسرار که وجه دوگانه بر زنان ارئه می‌شود در منظومه خسرو و شیرین شیرین نمونه‌ای از خردمندی و رای مندی است

تنها در گفتگویی خسرو و مریم یا درایاتی که خسرو در گفتگو با خود آنگاه که از دستیابی به شیرین سرخورده شده است و دیگر تاب شکیبایی ندارد زن با صفاتی منفی معرفی می‌شود (سعیدی سیرجانی ۱۳۶۷: ۲۴-۱۱). در منظومه‌های اقبال نامه، شرف نامه و هفت پیکر نظامی دست به تحسین زنان بر می‌دارد، زنان در حکمرانی و سیاست، حکمت و دانش، عفت و پاکدامنی، خردمندی و داد گستری عرض وجود می‌کند و در بسیاری از موارد، به ویژه در عشق و استقامت بر مردان برتری دارند آنچه از درون این منظومه‌ها به عنوان زن ستیزی نظامی بیرون کشیده‌اند، گفتارهایی است که بر زبان قهرمانان داستان گاه و بیگاه از سر خشم (خسرو) حسادت (مریم) و رقابت (اسکندر) یا بدخواهی (گزارشگر ازدواج لیلی به مجنون) رفته است (حسینی ۱۳۸۷: ۹۲-۷۵).

به طور کلی در شعر نظامی سیمای زن روشن و دوست داشتنی است زنان در داستانهای وی قدرت رهبری و اداره کشور و گرفتن حکمت و خردمندی را دارند آنها در حکمرانی در سیاست، حکمت و دانش، عفت و پاکدامنی، خردمندی و داد گستری عرض وجود می‌کند و در بسیاری از موارد از جمله عشق از مردان پر استقامت دارند (غنی پور ملک‌شاه ۱۳۸۹: ۱۸۶).

در اشعار سنایی پدر شعر عرفانی و در اثر مهم وی «حذیقه الحقیقه» زن عامل قتل و خونریزی معرفی می‌شود و یا او را موجودی می‌داند که با وسوسه و حيله گری مرد را به کارهای ناشایست وادار می‌دارد. سنایی در حذیقه الحقیقه زن را موجود شروری می‌داند و وجود وی را در خانه باعث ننگ و بی‌ابرویی می‌داند. از نظر سنایی اگر کسی دارای نوزاد دختر شود در حقیقت بخت وی برگشته و دیگر روز خوشی در زندگی نخواهد داشت (یزدانی ۱۳۸۶: ۱۱۲-۱۳۰). در اشعار مولانا زن و مرد با هم تفاوتی ندارند و حتی ما در تاریخ تصوف زنان صوفی از حرمت معنوی همپای مردان برخوردار بوده‌اند باین وجود مولانا به عنوان شاعر و صوفی از این سنت شاعران قبل و بعد از خود مصون نبوده است و همین مساله، انعکاس‌های مبهم و منفی را در شعر مولوی نسبت به زنان نشان می‌دهد (امامی ۱۳۸۸: ۲۵۴-۲۵۳). تصویری که مولوی از زن در تمثیل‌های خود به دست می‌دهد، برخاسته از توصیفات نمادین منفی است. در تصور او زن مظهر نفس، حرص، دارای صفات حیوانی و نفسانی، ظاهر نگر و دارای قضاوت و داوری سطحی است. (کراچی ۱۳۹۳: ۱۱۴-۹۷).

این رویکرد دوگانه در نگاه عطار با نگاهی واقع گرایانه به زن ادامه پیدا می‌کند عطار در تذکره الاولیا زنان را بدون تعصب و جانبداری معرفی کرده است زن در نقش همسر و مادر نیز در سرگذشت عرفا تأثیر گذار است موافقت و همراهی مادر با سالک و رضایت و دعای خیرش،

طی مراحل سیر و سلوک را برای او آسان تر می‌سازد (روضاتیان ۱۳۸۶: ۱۳۵-۱۴۷). در برخی از سرگذشت‌ها همسر سالک با او در سیر و سلوک همراهی می‌کند و در برخی دیگر با تسلیم و سکوت درمقابل تصمیمی عرفا برای ترک شهر و دیار گرفته‌اند مانعی برای او ایجاد نمی‌کند زن به عنوان معشوقه گاه توانسته است فرد را به توبه وادارد و او را به سمت سیر و سلوک وادارد (کارگر ۱۳۹۶: ۱۸۲).

در شعر تعلیمی که مخاطب آن معمولاً عموم مردم هستند و برای ایشان نوشته شده است نوع دیگری از تفکر پیرامون زن دنبال می‌شود. ناصر خسرو در دیوان اشعار خود متأثر از فضای مرد سالاری دنیا و گیتی را زن می‌پندارد و چون روزگار و دنیا کج رفتار و بدکردار است، این صفات را هم زنانه می‌داند و جهان را زن جادو می‌داند که حيله گر و مکار است و درصدد فریبکاری جمله انسانها است. به دلیل پذیرش همین باور فلسفی پیکار نامحسوس علیه زن در آثار ناصر خسرو دیده می‌شود (ستاری ۱۳۸۶: ۳۱).

در اشعار سعدی واعظ فرهنگ ایرانی و معلم اخلاق و حکمت ایرانیان زنان زاینده‌گانی هستند که هدف از آمیزش با آنها فرزند است و آن هم فرزند پسر. آنها محبوس در خانه‌اند حق بیرون رفتن ندارند، زن خوب زنان فرمانبردار است و پارسایی آنان تنها در سالیه همان فرمانبرداری معنا می‌شود. سعدی مشورت با زنان را تباه می‌داند و آنان را درمقابل مردان قرار می‌دهد. تمامی اخلاق ستوده چون شجاعت، دلاوری، سخاوت و خردمندی را خاص مردان می‌داند و طرف دیگر معادله او یعنی زنان از این همه بی نصیب هستند (حسینی ۱۳۸۷: ۶۱-۵۴).

خاقانی نیز در اشعار خود نگاه عامیانه و سستی به زنان دارد وی زندگی با زنان و خواستن آنها را مایه حقارت مرد می‌داند و دربند زنان بودن را برای مردان بردگی آنها می‌پندارد. از بخش‌های تاسف برانگیز دیوان خاقانی ابیاتی است که این شاعر شیروانی درباره تولد دختران خود سروده است او زاده شدن دختر را اسباب سرافکندگی خود می‌داند و چون دختر در می‌گذرد، مرگ او را عمر دوباره و مایه شادی تلقی می‌کند (کزازی ۱۳۷۴: ۲۲).

نگاهی به جایگاه زنان در اشعار مطرح نشان می‌دهد که زنان در ادبیات منظوم کلاسیک نه تنها در عرصه اجتماع و سیاست حق هیچ گونه ابراز عقیده‌ای نداشتند که در ادبیات و فرهنگ آن زمان در پایین ترین جایگاه قرار می‌گرفت. این نگرش‌ها تا قبل از آغاز ارتباط ایران با دیگر کشورها و بخصوص تا انقلاب مشروطه کماکان ادامه پیدا کرد. با ورود به قرن ۱۹ و آشنایی ایرانیان با فضای بین الملل قصه نویسی در معنای امروزی رواج و به واسطه گسترش سواد

خواندن و نوشتن به تدریج نثر و داستان عمومیت بیشتری پیدا کرد. کتاب‌های بسیاری از کشورهای غربی ترجمه شد و در سطح کشور داستانها و کتب متعددی با نثری روان اشاعه پیدا کرد و این خود انقلابی در عرصه نثر در ایران به پا کرد. در دیوان ایرج میرزا، نگرش سستی رایج به زنان به واسطه برخورد با دنیای غرب و شرق تا حدودی کاسته می‌شود ایرج میرزا از دریچه تحولات اجتماعی و جریان‌های فرهنگی شوروی به مسائل زنان ایرانی می‌نگرد که تا حدودی زمینه را برای بیداری و آگاهی آنان و ایجاد تحولات مثبت در آینده فراهم آوردند (حاتمی ۱۳۹۱: ۶۵-۸۰). میزا اقا خان کرمانی نیز در رساله خود با عنوان صد خطابه به نقد از این چند همسری می‌پردازد و آن را عاملی در کاهش علاقه زنان به زندگی زناشویی معرفی می‌کند. اشاره به این مطلب در دورانی که عرف پدر سالاری جامعه ایران چندان موافق با آن نبود زمینه را برای واکنش بسیاری از مردان سستی فراهم کرد که از آن جمله می‌توان به تادیب النسوان اشاره کرد که در آن مبانی و تفکر مرد سالاری رواج پیدا می‌کند (حمیدی ۱۳۸۶: ۶۰-۴۶). تلاش به منظور ایجاد آگاهی با شکل‌گیری قالب شعری جدید تحت عنوان شعر نو رنگ و روی دیگری به خود می‌گیرد نیما یوشیج با طرح افسانه سبک نوینی را در اشعار فارسی رقم زد و در این سبک جدید به طرح مضامین اجتماعی و سیاسی و طرح زنان در نقش‌های همچون همچون هم‌چون معشوق، همسر و مادر، زن منتظر، زن اسطوره‌ای و زن فتنه‌گر می‌پردازد (عبداللهی ۱۳۸۱: ۸۷).

در آثار محمد علی جمال زاده پدر داستان نویسی در ایران مسأله زنان و جایگاه اجتماعی آنان درخور تأمل است در داستانهای جمال زاده گرچه شخصیت‌های مطرح و اصلی داستانهای از میان مردان انتخاب می‌گردند اما نویسنده همواره بر لزوم احترام به زن و حقوق او تأکید می‌ورزد و در برخی از داستانهایش، از موقعیت زن ایرانی ابراز ناراحتی می‌کند (نصر اصفهانی ۱۳۸۸: ۱۲۹-۱۳۰). در داستان‌های جلال ال احمد زنان در فضایی مرد سالار توصیف می‌شوند در فضایی که نه هویتی دارند و نه حقی برای اعتراض در این فضای مرد سالار زن از سوی مردان مورد حمایت قرار می‌گیرند و جرات هیچ‌گونه اعتراضی را ندارند (میرعلبدینی ۱۳۸۳: ۱۲۶). در این آثار متأثر از عرف و سنت موجود زنان عموماً ناقص العقل، وابسته، نامستقل، سلطه‌پذیر فرودست بی وفا ترسو و ضعیف احساساتی و عاطفی، خرافاتی، فریب‌کار و اغواگر توصیف شده‌اند که به ظاهرشان توجه دارند؛ در مقابل مردان این داستانها عاقل، فعال، مستقل، مسلط، فرادست قوی، پرخاشگر غیر خرافاتی و صادقند که همه این صفات از مصادیق کلیشه‌های جنسیتی به شمار می‌روند (باشی‌زاده ۱۴۰۰: ۱۷۲).

درگیری دو جبهه سنت و مدرنیسم در ایران که با شروع دوران قاجار و آشنایی ایرانیان با دول خارجی صورت می‌گیرد در دوران پهلوی و حکومت رضا شاه به اوج خود می‌رسد. تهران مخوف یکی از اولین رمانهای ایرانی در سالهای آغازین حکومت پهلوی اول گواه بر نگاه اینگونه بر زن است در این رمان نویسنده با طرح یک داستان عاشقانه بسیاری از ناهنجاریهای جامعه را به تصویر می‌کشد و زن به عنوان قربانی جامعه عقب مانده و خرافی به تصویر کشیده می‌شود که ناگزیر به چشم بستن بر عشق خود و تن دادن به ازدواج‌های ناخواسته و مقهور تحقیرات ناشی از سنت چند همسری و طلاق است. نویسنده در این کتاب با توصیف زندگی زنانی که مقهور مردان هوسباز شده‌اند نگرانی خود را نسبت به سرنوشت زنان اعلام می‌کند و به رواج بی عدالتی، جهل، بی سواد و خرافات در بین آنها اعتراض می‌کند. مردسالاری و اقتدار مردان، ازدواج اجباری، بی سواد و خرافات، خشونت علیه زنان، بی هویتی زنان، استفاده ابزاری از زن، نابرابری نگرش جامعه به مردان و زنان از دستمایه‌های اصلی اولین رمان اجتماعی در ایران معاصر است (میرعابدینی ۱۳۸۳: ۵۵). این نگرش با اندیشه‌ای تازه و زبانی متفاوت و واقع بینانه از سوی صادق هدایت مطرح می‌گردد او زشتی‌های رفتار جامعه مردسالار را زیر ذره بین انتقاد برده و راه را برای فریاد دادخواهی زنان ضعیف و رلنده شده جامعه، هموار کرده است. صادق هدایت به جای پرداختن به موضوعات و مضامین داستانی رایج در زمان خودش، موضوعاتی را انتخاب می‌کرد که گویای دردهای مردم جامعه باشد و زنان دردمند ایرانی، همواره یکی از دغدغه‌های روحی و فکری او بودند. وی با نوشتن داستان‌هایی چون: زنی که مردش را گم کرد سعی داشته به مسائل مربوط به زنان گرفتار در دام جهل و خرافه پرستی حاکم بر اجتماع پردازد و در این راه کاملاً موفق شده است (جعفری ۱۳۹۲: ۷۹-۸۵).

سیمین دانشور به عنوان اولین زنی که به صورت حرفه‌ای وارد عرصه ادبیات و داستان نویسی ایران گشته است تلاش کرد در آثار خود به مقوله زن، مصائب و مشکلات آنها پردازد. در داستانهای وی بیشتر چهره‌های ارائه شده از زن حتی چهره‌های منفی نشان از ستم دیدگی، ناکامی و فداکاری زنان ایرانی دارد در فضای مرد سالار مطرح در داستانهای دانشور مسئله مظلومیت زن بیش از هر چیز محور توجه قرا می‌گیرد و در چنین فضایی است که حقوق زنان پایمال، نادیده و بی اهمیت انگاشته می‌شود و حتی گاهی مردان برای رسیدن به اهداف خود به لگد کوب کردن حقوق زنان می‌پردازند (عباس زاده ۱۳۹۰: ۵۰-۳۱).

در رمان شوهر اهو خانم داستانی که توسط علی محمد افغانی در دهه چهل نگاشته می‌شود تصویر زن سستی به نام آهو که مطیع شوهر خویش است، با محیط بیرون ارتباطی ندارد، خانه

دار و همسر و مادری مهربان است را شاهدیم و در مقابل هما زنی بی پروا، مدافع کشف حجاب، زن روز است که در مقابل شخصیت اهو به ایفای نقش می‌پردازد (کهدویی ۱۳۸۸: ۷۱-۸۹). نگاه دوگانه‌ای که می‌توان آن را نمادی از تضارب دو الگوی حاکم بر ایران عصر پهلوی دانست محوریت یافتن سیما و ظاهر جسمانی زنان در عصر پهلوی منجر به رویکردهای اعتراضی در بین برخی از نویسندگان گردید چنانچه سیمین بهبهانی در گامی فراتر شعر را از یک صدای فردی به صدای جمعی تبدیل می‌کند و تلاش می‌کند تا خود را و دیگر زنان را از سیطره فکری و زبانی جامعه مرد محور بیرون کشد و از زنان بخواهد که از خود و امیالشان به عنوان نیمی از پیکره جامعه دفاع نمایند از این رو وی نادیده گرفتن حقوق و ارزش‌های والا زنان را در جامعه به مردان و زنان گوشزد می‌کند. (درویشی ۱۳۹۹: ۲۳۷).

نویسنده نامدار محمود دولت آبادی در اثر خود کلیدرزشتی‌ها و تفکرات جامعه آن روز را به نمایش گذاشته و با بیان صریح و بی پرده مشکلات و تبعیضها مشکل و درد جامعه را طرح می‌کند (شمسی علیاری ۱۳۹۱: ۳۷). در این نوع از رهاها زنان به عنوان قربانیانی شناخته می‌شوند که تنها و تنها به یک چار دیواری محدود هستند و در این فضای بسته تنها را امید برای ادامه حیات یافتن شوهر است. در داستانهای گلشیری نیز نوعی دگرگونی در نقش مشاهده می‌گردد که صراحتاً به دنبال مطرح کردن فردیت زن و خارج کردن او از سوژگی در سایه شخصیت‌های مرد بوده است؛ این تقابل نهفته در داستان پردازی گلشیری برآیند چالشی است که همچنان پیش روی مدرنیته ایرانی است البته تقابل وجه داستانی و خودآگاه در داستان پردازی گلشیری با وجه گفتمانی که عرصه پیش فرض‌ها و الگوهای ذهنی و جمعی است بیانگر تعمد و تلاش گلشیری در نمایش فردیت زن و مطرح کردن او به عنوان یک کنشگر فعال و خودآگاه بوده است (حسین پناهی ۱۳۹۸: ۸۷).

سهراب سپهری، احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث، سهراب سپهری، فروغ فرخ زاد از دیگر شاعران معاصر هستند که همسو باتحولات قرن بیستم و تحولات ادبی در قالب شعری نو به طرح مسائل و مشکلات زنان می‌پردازند. در شعر سهراب زن موجودی افسانه‌ای و ذهنی است از این روشاعر به روابط عاشقانه زمینی توجهی ندارد و لذا زنی عاری از خصوصیات جسمانی به تصویر می‌کشد (خسروی ۱۳۹۶: ۸۳). آنچه شاملو به تصویر می‌کشد نه فقط زاینده اندیشه و خیال شاعر که محصول تغییر نگاه جهان به مقوله زن و عشق است شعر شاملو معنایی را به بحث گذاشته است که پیش از این چندان جذاب دانسته نمی شد (تبریزی ۱۳۸۶: ۳۷).

زن در اشعار فرخ زاد مدرن و بدون نشانه‌های زنان سستی هستند (بختیاری ۱۳۹۵: ۳۸۰). اشعار داستانی فروغ فرخ زاد در دو دفتر آخر تولدی دیگر و ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد تفاوت‌های عمیق بینشی و تفکری دارند. فروغ در تولدی دیگر، زنی با داستانهای شخصی و عاشقانه نیست، بلکه شاعری است که با نگاهی متفاوت و فلسفه خاص به خودش به جامعه می‌نگرد او به تک تک اجزای جامعه و صداهايش نگاه می‌کند و گوش می‌سپرد و سپس می‌سراید. فروغ در دو دفتر آخر به تصویر و نمایش در اشعار داستانی می‌پردازد و از زنی عاشق و پر از دغدغه‌های فردی به انسانی اجتماعی بدل می‌شود (طالب‌زاده ۱۳۹۷: ۲۹۸-۲۹۷).

گلی ترقی‌زاده به عنوان نخستین فیلم‌نامه‌نویس زن ایرانی در تلاش هستند تا مردسالاری و حاکمیت مردان و ظلم و ستم‌های وارد بر زنان از طرف مردان و مشکلات و بی‌پناهی زنان جامعه امروزی را نشان دهند زنان در این داستان در پلایان خود را از چهاردیواری خنله و چهارچوب سستی که زنان همواره باید مطیع و تسلیم مردان باشند و روی حرف آنها حرف زنند رها می‌سازند و زندگی جدیدی را برای خود آغاز می‌کنند. در اغلب داستانهای تقی زاده زنان نسبت به مردان از قدرت و قابلیت بیشتری در اداره زندگی برخوردارند. او تلاش می‌کند تا زنان را با دل مشغولی‌ها، مسائل و مشکلات اجتماعی به تصویر کشد زنها چه در نقش کودک و چه در نقش، مادر جلوه‌ای پررنگ دارند و این جلوه با چهره مؤنث، راوی در هماهنگی کامل است (درخشان هوره ۱۳۹۶: ۲۵۷-۲۳۷).

پارسی پور در کتاب طوبا و معنای شب با بیان زندگی تکراری زنان آنها را به اندیشیدن، دانش اندوزی و رشد فردی و اجتماعی فرا می‌خواند و با بیان رفتارهایی که توسط شخصیت‌های زن داستان برخلاف رسوم و عرف آن دوران انجام می‌شود سنت شکنی و تحول آنها را به نمایش می‌گذارد او نشان می‌دهد که تقابل با این سنتها و رسوم نادرست و دیکته شده از سوی نظام مردسالار تبعاتی همچون، تنهایی، طردشدگی سرخوردگی و تحمل رفتارهای ناپسند دیگران را نیز در بی خواهد داشت. پارسی پور همان گونه که تغییرات اساسی و بیرونی جامعه را نشان می‌دهد به تحولات درونی و هویتی زنان داستان نیز توجهی ویژه دارد و نشان می‌دهد که چطور زنان با صبر و تحمل بسیار و پشت سر گذاشتن مشقت‌های فراوان از پيله كهنه مردسالاری كه سالیان دراز دورشان تنیده شده است، به در می‌آیند و همچون پروانه‌ای آزاد به هویت زنانه خویش پی می‌برند و به خودآگاهی، آزاداندیشی و استقلال دست می‌یابند (پناهی فرد ۱۳۹۷: ۴۱-۲۴).

پیروزی انقلاب اسلامی و درگیری ایران در جنگ با عراق نوعی دیگر از تصویر زن به نمایش گذاشته شد. زنان بیشتر در نقش‌هایی چون مادر، همسر و خواهر جانبازان و شهدا به ایفای نقش می‌پردازند و فداکاری آنها بیشتر در شکل کلی و در خلال زندگی و مشکلاتی آن محور اشاره واقع شده است. در یک نگاه اماری از میان ۵۴ داستان و رمان بلند جنگ که تا سال ۸۰ نوشته شده است تنها در ۱۱ اثر زنان در محور داستان قرار دارند و در ۳۶ داستان دیگر زنان در نقشی فرعی اما اثر گذار به ایفای نقش می‌پردازند. به لحاظ حضور زنان در داستانهای جنگ می‌توان این حضور را در محورهای همچون امداد رسانی، قربانیان جنگ، در جستجو و انتظار، زنان پرستار و زنان تنها بررسی و ارزیابی کرد. نخل‌های بی سر نوشته قاسم علی فرادست، درخت آلبالو نوشته احمد اکبری مازندرانی، کودکی زمین از جمشید خانیان، بخاطر پرنده‌ها نوشته حسن احمدی و در نهایت او را که دیدم زیبا شدم نوشته شیوا ارسطویی رمانهایی با محوریت جنگ است که در آنها می‌توان حضور زنان در محورهای یاد شده را نظاره شد (صادقی ۱۳۸۸: ۲).

بلقیس سلیمانی به عنوان زن نویسنده‌ای از نسل سوم که علاوه بر انقلاب، تجربه جنگ را نیز پشت سر نهاده است، در داستانهایش به تصویر چهره زنان پس از انقلاب و جنگ پرداخته است. زنان در داستانهای وی بیشتر آرمانی‌اند. آنان زنانی مطیع و تسلیم‌اند که بنابر باورهای سنتی و مذهبی خود از بسیاری از مطلوبات و حقوق خود می‌گذرند و سکوت اختیار می‌کنند. به این سرنوشت تن می‌دهند و به زنی فتانه تبدیل نمی‌شوند، اما در اندوه همیشگی از تقدیر و سرنوشت خویش باقی می‌مانند. (نیازکار ۱۳۹۷: ۳۵۸-۳۲۱).

با پایان یافتن جنگ یکبار دیگر فضای ثبات و آرامش در کشور شکل گرفت و زمینه‌ای برای پیشرفت و رشد دوباره ایران در تمام زمینه‌ها بخصوص در عرصه رمان و داستان فراهم گردید. نگارش رمان‌های اجتماعی متعدد و حضور بیشتر زنان در جمع نویسندگان خود گواهی بر این ادعا است با این وجود شناسایی جایگاه زنان و تصویر ارائه شده در رمانهای یاد شده خود نکته‌ای است که دارای اهمیت بسیاری است.

راضیه تجار از جمله نویسندگانی است که در دو دهه اخیر در حوزه داستان نویسی، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است مسایل مربوط به این زنان، موضوع اصلی داستان‌های وی است. وی بیش از هر چیز درماندگی، حقارت و وضعیت رقت انگیز او را در نظامی مردسالار تصویر می‌کند مردانی که این گونه نظام خشنی را پایه ریخته‌اند تهی از هر صفت انسانی و سرشار از

خشونت اند که این تصویر هراس انگیز آنان مردستیزی و بی اعتمادی زنان را پذیرفتنی و منطقی جلوه می‌دهد (زارع پستیکی‌زاده ۱۳۹۸: ۱۰۸).

غزاله علیزاده به عنوان زن نویسنده‌ای از نسل دوم نیز به تصویر هویت بی نام و نشان و مظلومان زنان عصر خود پرداخته است. آنچه بیشتر از هر چیز در آثار علیزاده نمود دارد، دیوارهای محدود کننده زندگیست که برای زن قفس می‌سازد و زن می‌خواهد از آن بگریزد. آنچه علیزاده با آن می‌ستیزد و شخصیت‌های داستان‌ش از آن رنج می‌برند، در نظام پدر سالارانه و مرد سالارانه خلاصه می‌شود آنان تمامی زندگیشان را به پای چنین اجباری گذاشته‌اند. زن آرمانی داستانهای او علیرغم همه سرخوردگی‌ها همچنان وفادار و قانع باقی می‌ماند. این انقیاد و فرمان زنان غزاله علیزاده در شخصیت پردازی زاده امری متداول است. آنها همگی تسلیم و قربانی‌اند. وظیفه اصلی این زنان به عنوان مادر، زادن فرزند، بزرگ کردن او، خلنه داری و اطاعت از شوهر است. آنان اگر چه آرزوهای خود را بر باد رفته می‌بینند اما همچنان صبور و خویشتن دارند. (نیازکار ۱۳۹۷: ۳۵۸-۳۲۱).

منیرو روانی پور نیز به عنوان زن نویسنده‌ای از نسل دوم به بیان ویژگی‌های زنانی از نسل خود در منطقه جنوب پرداخته، آداب و رسوم حاکم بر این منطقه را به تصویر کشیده و در ضمن داستانهایش این قوانین و رسوم غیر انسانی را به ویژه علیه زنان مورد انتقاد شدید قرار داده است. در آثار او هم زنان آرمانی و مطیع یافت می‌شوند و هم زنان فتانه و قربانی شده اجتماع. با این همه او بیشتر به زنان فتانه و مسائل آنان پرداخته است تا از این منظر به مبارزه با مسائلی بپردازد که خوشبختی، استقلال و هویت این زنان را از آنها ربوده است. نکته در خور توجه که می‌توان در مورد زنان فتانه داستان‌های روانی پور یافت این است که این زنان خود موجودات معصوم و مظلومی بوده‌اند که به واسطه رانده شدن از خانه و عدم حمایت اعضای خانواده در گیر و دار حوادث رخ داده، به زنانی فتانه تبدیل شده‌اند و سرنوشت آنان به کلی تغییر یافته است. زنان آرمانی داستانهای وی نیز قربانیان خاموشی هستند. (نیازکار ۱۳۹۷: ۳۵۸-۳۲۱).

از دیگر نویسندگان و شاعران شاخص بعد از انقلاب اسلامی می‌توان به احمد عزیزی اشاره کرد. رویکرد عزیزی به زنان متأثر از آموزه‌های اسلامی، فرهنگ تشیع و ارزشهای انقلابی است و جنبه تعلیمی دارد طرح مسائلی اجتماعی مرتبط با زنان که عملیات در قالب تلمیحات زنده و جاندار به کنش‌های فردی و اجتماعی زنان که در مکتب تشیع و آموزه‌های قرآنی به عنوان اسوه حسنه مطرح شده اند این سیما با سیمای بزرگ کرده اما بی بند و بار برخی از دختران و زنان

غریزده شهری به منظور ارشاد و راهنمایی می‌پردازد. از همین رو عزیزی به حق منتقد سرسخت کالایی شدن زن مسلمان معاصر و تقلیلش تا حد ابزاری تبلیغاتی و تنی فاقد روح و احساس است و در مقابل، خواهان بازگشت زن به هویت اسلامی و سنتی اصیل خویش و ایفای نقش انسان ساز و موثرش در حیات اجتماعی است (حاتمی و محقق ۱۳۹۱: ۹۳-۸۳).

۵. نتیجه‌گیری

هر نظام سیاسی در چارچوب یک الگوی خاص جهت‌گیری برای کنش سیاسی عمل می‌کند که می‌توان آن را فرهنگ سیاسی نامید، پیرو اهمیت و تأثیر فرهنگ سیاسی در حیات سیاسی نوشتار پیش رو به بررسی جایگاه زنان در فرهنگ سیاسی با تمرکز بر ادبیات سیاسی ایران با بهره‌گیری از روش فراتحلیل پرداخته است و در صدد پاسخگویی به این سوالات کلیدی گردید که سیمای زن در ادبیات سیاسی ایران به عنوان یکی از شاخص‌های کلیدی فرهنگ ساز در ادوار تاریخی چگونه بوده است؟ زنان در ادبیات سیاسی ایران چگونه تعریف می‌شود؟ چه ویژگی‌های برای آنها مطرح است؟ به منظور بررسی و ارزیابی سوال و فرضیه مذکور نوشتار پیش رو تلاش گردید تا با نگاهی به نظریات مطرح در حوزه فرهنگ سیاسی به شناسایی و تحلیل کیفی مطالعات صورت گرفته به بررسی سیمای زنان در ادبیات کلاسیک و معاصر ایران بپردازد. جامعه آمار پژوهش مذکور کلیه مقالات علمی-پژوهشی منتشر شده دو دهه اخیر (۱۳۸۰-۱۴۰۰) در سه پایگاه پروتال جامعه علوم انسانی، جهاد دانشگاهی و نورمگز است که براساس میزان ارتباط با موضوع پژوهش در فصلنامه‌های علمی-پژوهشی چاپ گردیده‌اند. به منظور دست‌یابی به مقالات مذکور با بهره‌گیری از کلید واژگانی همچون سیمای زن در آشتار و آثار ادبی، زن در شعر، زن در نثر و داستان به جستجو پرداخته و پس از جستجو به ارزیابی مقالات پرداخته پس از تفکیک آثار مذکور از مقالات مرتبط و غیر مرتبط در نهایت مقالاتی که به پژوهش مذکور مرتبط بوده را محور تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است. برابرابررسی‌های صورت گرفته و جستجوهای انجام شده از سه پایگاه نورمگز، پرتال علوم انسانی و جهاد دانشگاهی ۱۳۲۰ عنوان مقاله در حوزه زن و فرهنگ در دست بررسی قرار گرفت. با درنظر گرفتن فرضیه و سوال محوری پژوهش تعداد ۸۸ مقاله به عنوان نمونه انتخاب گردید. از این تعداد ۱۹ مقله به علت تکرار، ناقص بودن و در دسترس نبودن فلیل یا قلب غیر استلندازد علمی از نمونه حذف و درمجموع ۶۷ مقله با مشخصات زیر به عنوان نمونه کار انتخاب گردیدند.

نتایج نشان می‌دهد که زنان برابر با پژوهش‌های صورت گرفته در ادبیات سیاسی جایگاه و تصویر یکسانی ندارند آنان در ادبیات سیاسی کلاسیک برابر با شاخص‌های مورد توجه آلموند و وربا که می‌توان آن را فرهنگ سیاسی محدود نامید در نه تنها در عرصه اجتماع و سیاست حق هیچ گونه ابراز عقیده‌ای ندارند بلکه در پایین ترین جایگاه و با گزارهای منفی نکوهش می‌شوند. این نکوهش‌ها با آغاز ارتباط ایران با دیگر کشورها و شکل گیری انقلاب مشروطه تاحدودی کاسته می‌شود. درگیری دو جبهه سنت و مدرنیسم در ایران که با شروع دوران قاجار و آشنایی ایرانیان با دول خارجی صورت می‌گیرد در دوران پهلوی و حکومت رضا شاه به اوج خود می‌رسد جامعه ایران به دلیل قرار گرفتن در یک مرحله گذار که طی آن نگرش‌ها و ایستارهای نوین در حال جایگزین شدن ایستارهای سنتی هستند دچار بهم ریختگی و آشفتگی کرداری و اندیشه‌ای است. در چنین وضعیتی ساختار سیاسی به همراه ساختار اقتصادی، اجتماعی و حقوقی نیز به عنوان بخشی از جامعه، در حال گذار از اقتدار سنتی به اقتدار قانونی و عقلایی است. در این میان، ساختار فرهنگی به معنای مجموعه‌ای مشتمل بر شناخت، باورها، هنر، اخلاق و دیگر عادات اکتسابی انسان به طور اعم و فرهنگ سیاسی به طور اخص با ویژگی‌های آنومیک جوامع در حال گذار سرنوشتی همانند می‌یابد.

قرارگرفتن در وضعیت گذاری که طی آن از یک طرف ما شاهد وجوه مدرنیته هستیم و از سوی دیگر شاهد وضع سنتی خواهیم بود وضعیت دو گانه‌ای را در فرهنگ به طور اعم و فرهنگ سیاسی به طور اخص شکل خواهد داد که به نظر می‌رسد می‌توان آن را در وجه فرهنگ سیاسی تبعی مشارکتی مدل آلموند و وربا بررسی کرد.

حاکم شدن چنین وضعیت دو گانه در عرصه ادبیات سیاسی و محوریت یافتن سیما و ظاهر جسمانی زنان در عصر پهلوی منجر به رویکردهای اعتراضی در بین برخی از نویسندگان گردید که اوج آن توان در انقلاب اسلامی ایران مشاهده نمود. انقلاب اسلامی منتقد سرسخت کالایی شدن زن مسلمان معاصر و تقلیلش تا حد ابزاری تبلیغاتی و تنی فاقد روح و احساس است بازگشت زن به هویت اسلامی و سنتی اصیل خویش و ایفای نقش انسان ساز و موثرش در حیات اجتماعی و تلاش برای برجسته نمودن صفات مثبت و سازنده زنان نوید دگرگونی مثبت در ادبیات سیاسی است دگرگونی مثبتی که می‌توان با بهره گیری از راهکارهای زیر روندی افزایشی یابد. این راهکارها متناسب با مباحث و مطالب عنوان شده شامل موارد زیر است:

- کلیشه‌های تبعیض جنسیتی، در کنار کلیشه‌های نژاد پرستانه و کلیشه‌های طبقاتی مثلث شوم تبعیض‌ها و نابرابری‌هایی را می‌سازد که از دیر باز در چهار گوشه جهان مایه رنج و محرومیت بشر بوده است. برای جلوگیری از بازتولید و زدودن این کلیشه‌های جنسیتی لازم است قبل از اینکه از زنان و مردان به عنوان جنس‌های مخالف یاد شود آنها را به عنوان موجودات انسانی معرفی کرد که هیچ یک از آنها فراتر یا فروتر از جنس دیگر نیست.
- با معرفی الگوهای تاریخی، سیاسی و مذهبی به دختران می‌توان اعتماد به نفس و خودباوری را در میان دختران افزایش داد. الگوهایی که به راحتی می‌توان در تاریخ کشورمان شناسایی و زنان و دختران این مرزو بوم معرفی گردد.
- آگاه سازی زنان و دختران ایرانی و ارائه آموزش به آنها پیرامون پیامدهای تربیت جنسیتی از باز تولید تربیت جنسیتی جلوگیری می‌کند و باعث می‌شود تادختران و پسران در موقعیتی یکسان تربیت گردند.
- و سرانجام اینکه باید واژگان و اصطلاحات و موقعیت‌هایی یافت که به یاری آنها دختران با بیشترین امکانات برای کشف و تحقق استعدادها یا تمایلات خویش به زندگی گام بگذارند.

کتاب‌نامه

- آل‌غفور، سید محمدتقی (۱۳۷۵)، «نقش فرهنگ در ساختار سیاسی ایران معاصر»، فصلنامه نقد و نظر، سال دوم، شماره ۳ و ۴.
- آلموند، گابریل و دیگران (۱۳۷۶)، چارچوب نظری برای سیاست‌های مقایسه‌ای، ترجمه علیرضا طیب، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- اعتضادی، شیدا (۱۳۸۸)، «نظری بر نظام حقوقی، مدنی زنان در ایران باستان»، نشریه فرهنگ، شماره ۷۹.
- اکبری، امیر و مسیح‌فر، فاطمه (۱۳۹۴)، «بررسی ابعاد و جایگاه زن در شاهنامه فردوسی»، فصلنامه مطالعات ایرانی، شماره ۲۸.
- امامی، نصراله (۱۳۸۸)، «زن در مثنوی مولوی»، فصلنامه تحقیقات تعلیمی و غنائی زبان و ادبیات فارسی، شماره ۱.

باشی‌زاده، سودابه و الله‌دادی دستجردی، زهره (۱۴۰۱)، «جایگاه زن در ادبیات ایران و اسپانیا (مطالعه موردی داستان‌های کوتاه جلال آل‌احمد و نمایشنامه فدريكو گارسيا لورکا)»، *فصلنامه مطالعات ادبیات تطبیقی*، دوره ۱۶، شماره ۶۳.

بختیاری، محمدرضا (۱۳۹۵)، «سیمای زن در شعر و اندیشه فروغ فرخ‌زاد»، *فصلنامه مطالعات ادبیات*، عرفان و فلسفه، دوره ۲، شماره ۳.

پالمر، مونتی و دیگران (۱۳۷۲)، *نگرش جدید به علم سیاست*، ترجمه منوچهر شجاعی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

پای، لوسین (۱۳۷۰)، «فرهنگ سیاسی و توسعه سیاسی»، ترجمه مجید مجیدی، *نامه فرهنگ*، شماره ۶. پناهی‌فرد، سیمین و سرامی، قدمعلی (۱۳۹۷)، «بررسی جلوه‌های زنانه از منظر نقد زن‌محور در رمان طوبا و معنای شب»، *جستارهای نوین ادبی*، شماره ۲۰۲.

پیرا، فاطمه (۱۳۸۷)، «جنسیت و قدرت در سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک»، *زن در توسعه و سیاست*، شماره ۲۲.

تبریزی، منصوره (۱۳۸۶)، «ویژگی‌های روانی و جسمانی زن و نقش آنها در رابطه عاشقانه در اشعار احمد شاملو و خسرو و شیرین نظامی گنجوی»، *زن در توسعه و سیاست*، دوره ۵، شماره ۶.

جعفری دهقی، محمود و متوسلی، نعیمه (۱۳۹۲)، «سیمای زن در ادبیات معاصر نیلوفر کبود بوف کور»، *فصلنامه زن و فرهنگ*، سال ۴، شماره ۱۵.

حاتمی، سعید و صفایی قهفرخی، پروانه (۱۳۹۱)، «مقام زن در شعر ابوالقاسم لاهوتی، ایرج میرزا و عارف قزوینی»، *فصلنامه زن و فرهنگ*، دوره ۳، شماره ۱۲.

حاتمی، سعید و محقق، فاطمه (۱۳۹۱)، «بررسی سیمای زن در آثار عزیزی»، *فصلنامه زن و فرهنگ*، سال ۴، شماره ۱۴.

حسینی، مریم (۱۳۸۷)، *ریشه‌های زن‌ستیزی در ادبیات کلاسیک فارسی*، تهران: نشر چشمه. حسینی، هاشم (۱۳۹۲)، «مطالعه نمونه‌هایی از پیکرک‌های سفالی زنان در ادوار سلجوقی و ایلخانی»، *فصلنامه زن در فرهنگ و هنر*، دوره ۵، شماره ۳.

حمیدی، جعفر و عاملی رضایی، مریم (۱۳۸۶)، «تحول جایگاه زن در نثر پیش از مشروطه (از دوران فتح‌علی‌شاه تا ناصرالدین‌شاه)»، *فصلنامه تاریخ ادبیات*، شماره ۵۹.

خسروی اقبال، رامین (۱۳۹۶)، «زن و روابط عاشقانه او در اشعار نظامی گنجوی و سهراب سپهری»، *فصلنامه زن و فرهنگ*، سال ۸، شماره ۳۲.

درخشان هوره، مریم و هاشمی اصفهان، سیده ماندانا (۱۳۹۶)، «مقایسه سیمای زن در داستان‌های کوتاه شاخص گلی ترقی و غزاله علیزاده»، *بهارستان سخن*، شماره ۳۷.

درویشی، امید و زیرک‌ساز، کتیور (۱۳۹۹)، «زن در اشعار سیمین بهبهانی»، فصلنامه پژوهشنامه اورمزد، شماره ۵۳.

دلاور، علی (۱۳۸۰)، مبانی نظری و عملی در علوم انسانی و اجتماعی، تهران: نشر روشن.
روضاتیان، سیده مریم و میرباقری‌فرد، سید علی‌اصغر (۱۳۸۶)، «سیمای زن در تذکره الاولیای عطار نیشابوری»، مطالعات اجتماعی و روان‌شناختی زنان، دوره ۵، شماره ۲.

زارع پستکی‌زاده، مریم و جابری‌نسب، نرگس (۱۳۹۸)، «سیمای زن در مجموعه داستان‌های کوتاه راضیه تجار»، فصلنامه زن در فرهنگ، سال ۱۱، شماره ۴۱.

ستاری، جلال (۱۳۷۳)، سیمای زن در فرهنگ ایران، تهران: نشر مرکز.
سریع‌القلم، محمود (۱۳۷۲)، عقلانیت و توسعه‌یافتگی، تهران: نشر سفیر.
سعیدی سیرجانی، علی‌اکبر (۱۳۶۸)، سیمای دو زن، تهران: نشر نو.

سیاهپوش، امیر (۱۳۸۷)، «فرا تحلیل مطالعات سرمایه اجتماعی در ایران»، فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره ۱۲۴.

سیف، عبدالرضا، بابایی، مونا و زرهمانی، زینب (۱۳۸۹)، «بررسی جایگاه زن در تاریخ بیهقی و مقایسه آن با برخی کتب منثور»، فصلنامه زن در فرهنگ و هنر، دوره ۲، شماره ۱.

شمسی‌علیاری و نوحی‌طهرانی، لیلا (۱۳۹۱)، «رابطه میزان توانمندی و نوع مناسبات جنسیتی شخصیت اصلی زن در رمان تهران مخوف مشفق کاظمی»، نشریه جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، شماره ۸.
طالب‌زاده، نوشین و حسام‌پور، سعید (۱۳۹۷)، «بررسی و تحلیل شخصیت زن در اشعار داستانی فروغ فرخزاد با تکیه بر تأثیر و تأثر دیدگاه جامعه‌شناختی شاعر»، فصلنامه زن و جامعه، سال ۱۰، شماره ۱.
عباس‌زاده، خداوردی و طاهرلو، هانیه (۱۳۹۰)، «سیمای زن در آثار سیمین دانشور»، فصلنامه بهارستان سخن، سال ۷، شماره ۱۸.

عبدالرحمن‌عالم (۱۳۷۴)، «فهم فرهنگ سیاسی»، مجله سیاست خارجی، سال ۹، شماره ۴.
عبداللهی، منیژه (۱۳۸۱)، «زن در شعر نیما یوشیج»، نشریه علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره ۱۷، شماره ۲.

غنی‌پور ملک‌شاه و تیرگر بهنمیری (۱۳۸۹)، «سیمای زن در پنج گنج نظامی»، فصلنامه علوم ادبی، شماره ۵.
قلی‌زاده، خسرو و زینلی، مهتاب (۱۳۹۱)، «هستی‌شناسی زن در داراب‌نامه طرسوسی»، فصلنامه پژوهش‌نامه ادبیات و زبان‌شناسی، سال ۱، شماره ۳.

قوام، عبدالعلی (۱۳۷۵)، «فرهنگ سیاسی: پیوند میان تحلیل خرد و کلان»، نشریه سیاست خارجی، شماره ۱۰.

کارگر، محمد و عالی‌نژاد، رویا (۱۳۹۶)، «سیمای زن در منظومه‌های عطار»، مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۳، شماره ۱.

کراچی، روح‌انگیز (۱۳۹۳)، «تأملی بر جایگاه زن در اندیشه مولوی از منظر جامعه‌شناسی ادبیات»، فصلنامه جامعه پژوهشی فرهنگی، دوره ۵، شماره ۴.

کرمی، محمدحسین و حسام‌پور، سعید (۱۳۸۴)، «تصویر و جایگاه زن در داستان‌های عامیانه سمک عیار و داراب‌نامه»، نشریه علوم/اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، شماره ۴۲.

کرازی، میر جلال‌الدین (۱۳۷۴)، رخسار صبح، تهران: نشر مرکز.

کمالی، افسانه (۱۳۸۰)، «رهیافت مشارکت زنان در توسعه، پیش‌شرط‌ها و موانع»، پژوهش زنان، شماره ۱.

کهدویی، محمدکاظم و شیروانی، مرضیه (۱۳۸۸)، «شخصیت‌پردازی قهرمان زن در رمان‌های شوهر آهوخانم و سووشون»، نامه پارسی، شماره ۴۸.

محمدی، مجید (۱۳۷۷)، درآمدی بر جامعه‌شناسی و اقتصاد و فرهنگ در ایران/امروز، تهران: نشر قطره.

ممیزی، فاطمه و بهمنی مطلق، یدالله (۱۳۹۲)، «خمس نظامی نردبان صعود زنان»، فصلنامه زن و فرهنگ، سال ۵، شماره ۱۸.

مهاجر، محسن (۱۳۸۰)، «فرهنگ سیاسی»، مجله نقد و نظر، شماره ۱۰.

میرعابدینی، حسن (۱۳۸۳)، صد سال داستان‌نویسی در ایران (جلد سوم)، تهران: نشر چشمه.

نصر اصفهانی، محمدرضا و میرزایی، طاهره (۱۳۸۸)، «نقد و بررسی دیدگاه‌های جمال‌زاده درباره زن ایرانی»، نشریه پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی، شماره ۴.

نقی، حسین‌علی (۱۳۹۰)، «تحلیل شخصیت و نقش زنان در داستان‌های شاهنامه»، زن و فرهنگ، دوره ۳، شماره ۹.

نیازکار، فرح، جعفری، مرتضی و رجیبیان، سارا (۱۳۹۷)، «زن آرمانی، زن فتنه در آثار: سیمین دانشور، شهرنوش پارسی‌پور، غزاله علی‌زاده، منیر روانی‌پور و بلقیس سلیمانی»، فصلنامه زن و جامعه، شماره ۲.

هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۰)، سامان سیاسی و جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علم.

یزدانی، زینب (۱۳۸۶)، زن در شعر، تهران: انتشارات تیرگان

Almond, G., & Powell, B. (1976). Comparative politic tody. aworld view, harper cilines publisher newyork.

Almond, G., & Verba. (1963). The civic culture. Princeton university press.

Wolf, F. (1986). Meta-Analysis: Quantitative Methods for Research Synthesis. Vol. 59, SAGE Publications.